

СТАНОВИЩЕ

За дисертационния труд на Гергина Йорданова Теофилова на тема „Множествената дискриминация на мюсюлманката по пол и религиозна принадлежност.

Предизвикателствата пред жените бежанци, изповядващи исляма“ за присъждане на образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление 2.3
Философия – Етика (Социални изследвания на пола)

Дисертационният труд е 233 стандартни компютърни страници. Състои се от въведение, 12 глави, заключение, резюме, бележки, списък на цитираната литература (118 заглавия) и приложения (фигури и таблици).

Текстът може условно да се раздели на три части – общотeorетична, в която се разглеждат в понятиен, съдържателен и исторически план явления и категории, чрез които авторката се опитва да опише и обясни спецификата на съвременния постмодерен и все по-глобализиращ се свят, в която бежанката мюсюлманка попада; общ преглед на ислямската доктрина и ислямското право (шерията) с акцент върху мястото на жената в исляма (социален, семеен, личностен статус), за да се очертае нейния специфичен образ и „багажа“, с който тя влиза в съприкосновение с европейската култура, възприятия и образци; изследване на бежанките мюсюлманки у нас, за да се установи дали и доколко са склонни да се адаптират, както и дали политиката относно бежанците у нас стимулира тяхната интеграция.

Във въведението е обоснована актуалността на темата, състоянието на бежанския проблем у нас, посочени са целите, задачите, обекта и методологията на изследването. Бежанският проблем е с много широк обхват и подлежи на интерпретации от различни гледни точки. Дисертантката е съсредоточила вниманието си върху едно от неговите измерения – множествената дискриминация на бежанките мюсюлманки, които представляват хетерогенна по произход и народност група и според нея са сред „най-онеправданите“ полови групи в собствените си страни. Те са дискриминирани в обществото и в семейството по религиозни причини и в резултат на установените нрави и традиции в мюсюлманската общност. Целта е да се изследва до каква степен мюсюлманката се чувства или не дискриминирана в собствената си страна и семейство, от собствената си религия и култура и да се проследи какво се случва при преминаването ѝ от света на нейното раждане и формиране като личност в един нов, съвсем различен по религия, култура, обичаи, ценности и т.н. свят. А също и да се установи пренася ли се множествената дискриминация в страната приемник и ако да,

какво я подхранва. Търси се доказване на зависимост между осъзнаването на формите и степента на дискриминация на жената мюсюлманка и склонността ѝ към адаптация и интеграция в новата културна среда и нейните стандарти за мястото на жената в обществото. Отстоява се тезата за правото на свободен избор на мюсюлманката на собствената ѝ идентичност и съответно за зачитането на този избор в социалната среда, в която попада в битието ѝ на бежанка. Многократно е изразено мнението, че интеграцията на бежанките мюсюлманки е колкото въпрос на местната култура и традиции на толерантност, толкова и дори в по-висока степен на желанието и стремежът им да бъдат интегрирани. Защитена е тезата, че правата на жените мюсюлманки са зависими в много висока степен от осъзнаването им и от стремежа да бъдат отстоявани. Ако те не осъзнават, търсят или желаят определени права, тези права не бива да им бъдат вменявани и предоставяни. Културата и религията обаче са не толкова въпрос на осъзнат личен избор, колкото на възпитание, традиции, нрави и обичаи, както много добре е показано в дисертацията. Възниква питането за границите на свободата на този избор, който може да не е принудителен и насилствен, но все пак до голяма степен е верски и културно обусловен.

Тезата за избора, за религиозното и културното самоопределение на мюсюлманката е сполучливо разположена и осмислена в контекста на идентичността, стереотипите и типизациите, различията и кроскултурната чувствителност, толерирането, търпимостта. Разгледани са теории и автори (в това число и български), осмислящи формирането на идентичността в исторически и теоретичен план, в миналото и особено в съвременния глобален свят, нейните видове и многообразни измерения. Посочени са предизвикателствата пред бежанките мюсюлманки, породени от различията между мюсюлманската и европейската културна идентичности. За тази цел активно е използвано изследването на Хофстеде „Култури и организации. Софтуер на ума“, като са разгледани природата и спецификата на двата типа култури. Мюсюлманската култура е отнесена от авторката към традиционната, мъжествена, колективистична култура с акцент върху символите (забрадките, броеницата, молитвеното килимче), ритуалите (молитвата), властовото разстояние (подчинението, зависимостта от социалната и семейната среда), избягването на несигурността и т.н. Целта на авторката е да покаже многообразието от потенциални точки на конфликтност, напрежение, неприемане и множествена дискриминация, породени от културните различия в двата типа общества, а чрез тях да обоснове и неспособността на бежанците да се интегрират в обществата, в които попадат, тяхната самоизолация и

затваряне в рамките на собствената им имигрантска общност. Събитията през последните години показват, че дори второто и третото поколение имигранти се оказват неинтегрирани, подвластни на фундаменталистки влияния. Според мене интерпретацията на данните от изследването на бежанките мюсюлманки би спечелила, ако авторката беше приложила към тях обяснителния модел на Хофстеде.

Направен е обширен, на места ненужен, общ преглед на исляма, с идеята да се съпостави мястото на жената в обществото в различните религии – юдаизъм, ислям, християнство, да се очертае контекстът на кораничния образ на мюсюлманката. Ако дисертантката следва логиката на собственото си изследване, а не се подвежда от логиката на автора, чиито възгледи представя, част от текста може да бъде отнесена към причините за ислямизма, фундаментализма и тероризма, а друга - към главата за мястото на мюсюлманката и отношението към нея според Корана и разпоредбите на шериата. Така би се постигнала единност на текста и избегнати повторенията.

Призивът да се прочете Коранът отново изглежда логичен, още повече, че вече беше предложен феминистки прочит на Библията, но голяма част от мюсюлманките са неграмотни или не владеят арабски, а практиката е хафъзите да го рецитират на арабски. От друга страна, какво би допринесъл един прочит, в който текстът за обещаните в рая девиси се замени с бели стафиди!? Илюзия е да се мисли, че подобен нов прочит ще изтрие десетките векове наизустяване на Корана и приложение на обичайното право на шериата.

На базата на емпирични данни е очертана в общи линии картината на имиграцията у нас до и след 1989 г. по националност, етническа и религиозна принадлежност, образователен ценз, пол, причини и т.н. Чрез изследване на Евробарометър са описани видовете дискриминация по пол, религия и т.н., разпространението и размерът им. Авторката е наясно, че има основания въпросът доколко релевантни към настоящия момент, повече от 10 години след провеждането на това изследване, са цитираните данни, като се има предвид вълната от бежанци, заляла Европа през последното десетилетие, както и разрастването на ислямския фундаментализъм и тероризъм. Но по-нови данни, макар и от други източници, не са посочени. В контекста на негативизма към имигрантите би било интересно да се види дали и доколко той се пренася от имигрантите изобщо, през мъжете имигранти с мюсюлманско вероизповедание към бежанките мюсюлманки. И дали дискриминацията не се измества от етническата към религиозната принадлежност.

Напоследък се наблюдават опити, поради липсата на средства за провеждане на представителни изследвания, в дисертационни трудове да се конституира някаква феноменология върху базата на няколко интервюта, проведени във фокус групи, и от тези „малки разкази“ да се правят генерални изводи. Авторката се предпазва от тази опасност, като използва различни методи за събиране на информация и предлага разнообразни интерпретации, които ѝ дават възможност да представи обща картина на разглежданите явления. От проведените интервюта се правят няколко основни извода – бежанките мюсюлманки у нас запазват своята религиозна идентичност и в новата среда остават верни на своята религия с всичките ѝ ритуали и атрибути (в редки случаи се използват заместващи атрибути, които не променят същността на изповядването на религията); не са отворени към новата културна среда, не се стремят да се адаптират към нея и да се запознаят с нейните културни кодове и символи (не изучават български език, живеят затворено, някои от тях с част от семейството си); не се чувстват дискриминирани (може би защото са привикнали към дискриминация в собствената си култура); българската държавата полага усилия за интегрирането им (осигурява курсове за изучаване на български език), но тези усилия не са съобразени със статуса на бежанките (личен, семеен, социален), отреден им от исляма.

Дисертантката е проучила литературата по проблема и добросъвестно е представила и цитирала различни схващания и автори. Имам съмнение в ползотворността и адекватността на изборите от нея маниер на изложение. Възприет е един по-скоро реферативен начин на организиране на текста, при който не се следва някаква собствена логика, тезите не са доказани с ясно формулирани аргументи, а през мненията на други автори. Стереотипите и типизациите са разгледани главно през „Чужденецът“ (Шютц), толерирането през „За толерирането“ (Уолзър), постмодерната етика през „Постмодерни дискурси на етиката“ (Минева), межкултурните различия през „Култури и организации. Софтуер на ума“ (Хофстеде), общият преглед на исляма и обзорът на фундаментализма през „Ислямът“ и „Фундаментализмът“ (Рутвен), мястото на мюсюлманката според Корана и шериата през „Проблемът с исляма“ (Манджи). Този подход понякога подвежда към следване на чужда логика, затруднява проследяването на авторската аргументация, прави текста немонолитен и му придава вид на сборник студии. Аргументацията на дисертантката често (няколко десетки пъти) е изразена чрез присъединяване към чуждо мнение с изрази като „съгласна съм“, „напълно съм съгласна“, „споделям“, „одобрявам“, „приемам“, „единодушна съм“, „приветствам“, „придържам се към“.

Участието в научни форуми с изказвания и доклади е средство за апробиране на авторски тези, възможност да се чуят положителни и критични бележки, както и възможност да се осигури публикуване, ако докладите се издават в тематични сборници. В списъка посещавани конференции и семинари не е отбелязано участие с изказвания и доклади по темата на дисертацията, може би поради факта, че тези събития са предназначени главно за преподаватели по английски език. Не е представен списък с публикации.

Справката за приносите отразява адекватно постигнатите в изследването цели.

Нямам конфликт на интереси с дисертантката.

Въпреки направените критични бележки считам, че дисертационният труд отговаря на условията за присъждане на научната и образователната степен „доктор”. Препоръчвам на уважаемото научно жури да присъди на Гергина Йорданова Теофилова научната и образователната степен „доктор” в професионално направление 2.3. Философия - Етика (Социални изследвания на пола) .

04.10.2018

доц. д-р Станка Христова

София